

Dezinformace a konspirace ve třídě

TIPY JAK REAGOVAT

Co je dezinformace?

Dezinformace je fakta nezohledňující, prokazatelně falešná, nepravdivá, zavádějící nebo extrémně manipulativní informace. Vzniká, prezentuje se a šíří za účelem určitého prospěchu, úmyslného matení nebo podvádění veřejnosti a může působit škody. Mezi veřejné škody patří ohrožení demokratických, politických a rozhodovacích procesů a veřejných statků, např. ochrany zdraví, životního prostředí nebo bezpečnosti. Jednotlivým občanům mohou být způsobeny například škody na zdraví nebo majetku.

Dezinformace jsou vytvořeny a šířeny úmyslně a vědomě, s cílem ovlivnit názory či rozhodování těch, kteří je přijímají. Tím se odlišují od misinformací, což jsou nepřesné a matoucí informace, které nevznikly primárně se záměrem lživě informovat.

Konspirační teorie a záměrně šířené lživé informace (dezinformace) se staly nedílnou součástí informačního prostoru. Jak ale správně reagovat ve chvíli, kdy je šíří někdo známý či blízký? Přichází-li s konspiracemi do třídy¹ **žáci**, zkuste využít tato doporučení:

NASTAVTE BEZPEČNÉ PROSTŘEDÍ

Rozhodnete-li se téma probrat s celou třídou, nejprve si domluvte společně pravidla: nebudeme se vzájemně odsuzovat, osočovat, vysmívat se. Nehodnotíme sebe či druhého, ale informace, s nimiž pracujeme.

NEDOPUSŤTE VÝSMĚCH

Reakcí spolužáků může být často výsměch. Snažte se takové situace korigovat, omezit a převést na příležitost společně se něco nového naučit.

REAGUJTE ZÁJMEM, EMPATÍÍ A POCHOPENÍM

Pokud žáci šíří dezinformaci či konspiraci, málokdy tak činí ze zlého úmyslu. Spíše se bude jednat o snahu přinést provokativní pohled nebo o důsledek informačního chaosu, kterému je snadné podlehnout. Ne každý kontroverzní názor je dezinformace či konspirační teorie. Existují také misinformace, tedy nepřesné a matoucí informace zahlcující veřejný prostor, které (na rozdíl od dezinformací) nevznikly primárně se záměrem lhát. Misinformace jsou spíše důsledkem zmatení z množství informací, které nás obklopuje.

NEVYVRACEJTE ZA KAŽDOU CENU

Naší první reakcí na šířenou dezinformaci může být snaha o její vyvrácení za pomoci faktů a protiargumentů. Síla dezinformací přitom není v předkládaných informacích, ale v emocích, které vyvolávají. Naše reakce by tomu měla odpovídat. Nesnažte se o okamžitou argumentační výhru, rozkrývejte motivace postupně skrze otázky a empatii.

¹ Tato doporučení jsou formulovaná/vhodná k využití pro osobní komunikaci tváří v tvář, ne pro psané reakce na sociálních sítích, ať už ve skupinách, nebo pod sdílenými příspěvky na profilech známých a přátel.

MĚJTE POD KONTROLOU OČEKÁVÁNÍ

Dejte si realistické cíle a očekávání. Změnit něčí postoj či názor je dlouhodobý proces. Žáci si je často přebírají z rodiny a není důvod v tomto směru rozpoutat jakýkoliv konflikt. Zcela dostatečným cílem je dosáhnout toho, že se dezinformace aspoň nebude dále šířit, že se otupí extrémní pohled a že žáci ve třídě získají novou zkušenost, která posílí jejich odolnost vůči nepravdivým informacím a konspiracím do budoucna.

NEPANIKAŘTE

Panika není na místě, důvody pro šíření konspirační teorie jsou různé. Využijte situaci jako vzdělávací příležitost. To, že dotyčný šíří dezinformace, nemusí znamenat, že jim věří. Motivací může být i strach, snaha šokovat, provokovat, nějak se vypořádat s nejasnou situací. Ne každý názor je nebezpečná konspirace.

VYUŽIJTE PŘÍLEŽITOST

Kdy jindy si můžete společně se žáky ukázat, jak ověřovat informace? Pokud s konkrétními příklady přicházejí sami žáci, může to být známka toho, že mají zájem o dění a hledání vysvětlení.

NEREAGUJTE HNED PROTIARGUMENTY

Důkazní břemeno je na straně toho, kdo dané tvrzení přináší. Je jeho úkolem předložit důkazy, které jej potvrzují. Nemějte proto za každou cenu potřebu hned přinášet protidůkazy a protiargumenty.

PŘIPRAVTE SE

Málokdo z nás je schopen ihned reagovat na různá tvrzení; není možné, abychom měli důkladný přehled o všem. Pokud máte podezření, že se jedná o dezinformaci či konspiraci, dohledejte si více informací. Pravděpodobně se jejímu ověření už věnoval někdo jiný. Pomůže i schopnost hledat v anglickojazyčných zdrojích.²

NEREAGUJTE UKVAPENĚ

Mnohdy máme tendenci rychle reagovat ve smyslu: „Co je tohle zase za blbost?“ Tím však situaci zbytečně vyhroťme. Na místě je klidná rozvaha a zvážení dalšího postupu.

SPOLUPRACUJTE

Zapojte celou třídu, dejte si za úkol informaci ověřit. Diskutujte o zdrojích, jejich spolehlivosti. Využijte metodickou koncepci **5 klíčových otázek**.³ Mnohdy není tím nejzajímavějším ověřením jednotlivých tvrzení, ale kontext: Je dohledatelný autor? Jaké jsou asi jeho motivace (kvalitně informovat skrze ověřitelná sdělení, nebo jen provokovat naše emoce)? Jak se sdělení šíří? Jak se snaží upoutat (a případně zneužít) naše emoce?

NEODSUZUJTE A NEPOUČUJTE

Za projevení názoru či sdělení kontroverzního pohledu nikdy neodsuzujte daného člověka. Zaměřte se na samotné sdělení a důvěryhodnost jeho původce. Vždy nechte možnost důstojné změny názoru bez výčitek a posměchu.

² Postup, jak prověřit podezřelou informaci či zdroj, nabízíme v kapitole **Krotíme dezinfoviry. Praktické rady a tipy k ověřování informací** v příručce Dezinformační dezinfekce (na straně 60). Dostupné online na: jsns.cz/dezinformacni-dezinfekce.pdf.

³ Metodická koncepcí 5 klíčových otázek je dostupná online na jsns.cz/mv/5-klucovych-otazek.

ZVAŽTE OVĚŘITELNOST

Rozlište, kdy se jedná o tvrzení doložená informacemi, které lze ověřit z jiných zdrojů, a kdy je to čistě osobní pohled či fabulace.

NEZTRÁCEJTE ČAS

Ne každé šokující tvrzení si zaslouží pozornost a hlubokou analýzu.

POKLÁDEJTE OTÁZKY

Motivace k šíření mylných informací mohou být různé. Mnohdy pramení z hlubších pocitů frustrace, nejistoty anebo prostě touhy provokovat a jít proti proudu. Unáhlená snaha ihned (dez)informace vyvracet nebude mít často šanci uspět. Vhodnějším postupem je snaha o porozumění důvodům a motivacím, proč žáci dezinformace sdílí. Na straně 5 tohoto návodu najdete sadu vhodných otázek a reakcí, které je možné v dané situaci použít. Otázky pokládejte opakovaně a ujišťujte se, zdali jste dobře rozuměli.

NEPROPÁDEJTE BEZMOCI

Pokud nevíte, jak reagovat nebo se vám prostě z nějakých důvodů nechce, neberte to jako vlastní selhání. Nemusíte sami pokaždé řešit to, co jste nezpůsobili. Za informační chaos mohou nejen tvůrci a šířitelé dezinformací a konspirací, ale také algoritmy sociálních sítí či neschopnost státních nebo jiných orgánů srozumitelně komunikovat s veřejností.

POSILUJTE ODOLNOST

Co se žáci naučí při vyvracení jedné aktuální dezinformace, to se jim bude hodit i v budoucnu: rozpoznávání dezinformací a konspiračních teorií; sledování postupů, které se používají při jejich tvorbě a šíření; a jejich důkladné rozklíčování. To vše může sloužit jako prevence a posílení odolnosti žáků vůči dezinformačním praktikám.

NESPADNĚTE DO PASTI

Cílem dezinformačních kampaní není přesvědčit nás o jedné verzi událostí, o jedné pravdě. Cílem je rozdmýchat v nás frustraci, nejistotu, nedůvěru a vzájemný konflikt. Odmítněte hrát podle těchto pravidel. Situaci obraťte v příležitost se něco nového naučit skrze spolupráci a vzájemnou podporu.

SLEDUJTE VÝVOJ V ČASE

To, že žáci sdílí nějakou konspirační teorii, nemusí být zásadně problematické. Riziko nastává ve chvíli, kdy těmto teoriím propadnou systematicky a začnou se uzavírat v konspiračních bublinách, vyčlení se z kolektivu a kdy se stávají terčem výsměchu nebo odsouzení či šikany ostatních. Tento proces směřující k možné násilné radikalizaci je třeba řešit odborně za pomoci školního psychologa.

NEROZDĚLUJTE NA MY a ONI

Dejte si velký pozor na rámování „my“ vs. „oni“. Například: „My víme, kde je pravda, ostatní jsou nemyslíci ovce.“ To platí pro obě strany jakéhokoli střetu. Situaci využijte k diskusi, vzájemné podpoře a nácviku porozumění mechanismům vzniku a šíření dezinformací. Důležité je také porozumět motivacím, proč s dezinformacemi daní žáci přichází.

Nabízíme několik možných reakcí a otázek, které by se vám mohly hodit ve chvíli, kdy někdo šíří dezinformace a konspirační teorie. Otázky pokládejte opakovaně, ujišťujte se, zdali jste dobře rozuměli. Hledání odpovědí na vámi kladené otázky umožňuje důkladnější zamyšlení se nad vlastními motivy a pocity, a účinně pomáhá odhalit logické nedostatky konspiračních teorií.

Tohle vypadá na přelomové/zásadní zjištění. Věřím, že sis to ověřil/a, když nám to sděluješ. Pověz nám o tom tedy více.

Jak jsi k tomuto názoru dospěl/a? Jaké zkušenosti či informace tě k tomu vedly?

Proč je tato informace pro tebe důležitá?

Jaké emoce v tobě ta zpráva vzbudila/vzbuzuje?

Na základě čeho se rozhoduješ, které informace věřit a které ne?

Máš kolem sebe někoho, komu naprosto důvěřuješ? Sdílel někdy něco, co tě hodně překvapilo? A věřil/a jsi tomu?

Věříš tomu proto, že to sdílelo tolik lidí ve tvém okolí, a proto to bude nejspíš pravda? Nebo je to názor, který je ti blízký, protože jde proti proudu?

**Pokud tomu tedy rozumím správně, říkáš mi, že...
(převyprávějte vlastními slovy)**

Můžu tě přerušit? Chci se jen ujistit, že tomu správně rozumím.

Pomoz mi tomuto porozumět – protože někteří lidé tvrdí, že...

Nemůže být tato verze událostí výsledkem náhody či neschopnosti různých aktérů, spíše než důkladným globálním plánem, který by vyžadoval spoluúčast, disciplínu a mlčenlivost desítek tisíc lidí?

Rozumím, taky jsem z toho byl/a zmaten/á.

Děkuji za vysvětlení, už rozumím, proč jsi to sdílel/a.

Myslím, že zvláště když jde o zdraví, není dobré šířit informace typu „jedna paní povídala“.

Pro celou třídu: **Jak tohle víme? Jak tato informace vznikla, jak se šířila a je možné ji ověřit?**

Jak by mohlo vypadat použití některých uvedených otázek v praxi⁴

A: Stejně si myslím, že to není jen tak. Virus někdo vypustil schválně, existuje totiž skupina elit, která chce záměrně snížit světovou populaci.

B: Opravdu? Jak jsi k tomuto závěru dospěl? Jaké informace tě k tomu vedly?

A: Viděl jsem několik videí, kde to vysvětlovali odborníci. Třeba takový Bill Gates o tom sám v minulosti mluvil.

B: Takže jestli tomu správně rozumím, tak zástupci této mocné skupiny, jako je Bill Gates, o tomto plánu v minulosti mluvili veřejně? Proč by to dělali?

B: A není třeba možné, že existuje jen jeden zdroj, který šíří nepravdivou neověřenou informaci, a ostatní si je jen přebírají mezi sebou? Jsi si jistý, že skutečně prověřili informace z více zdrojů, než je začali šířit?

A: Těch zdrojů je několik. I kdyby nějaký z nich lhal, tak to nebude celé výmysl. Pravda bývá většinou někde mezi.

B: A jsou ty zdroje důvěryhodné? Možná to všechny sdílí proto, že je to kontroverzní.

B: Pokud tomu tedy rozumím správně, říkáš mi, že tady existuje tajná skupina světových elit, která záměrně šíří virus, aby omezila světovou populaci. Na tom plánu se ale zákonitě musí podílet desítky světových vlád. Tím pádem ale asi také vědci, kteří nám předkládají jinou verzi. Pak nejspíše také lékaři a zdravotnický personál. Hrubým odhadem to budou desítky, nebo dokonce stovky tisíc lidí, kteří jsou součástí tohoto plánu a drží ho v utajení. Chápu to správně?

⁴ Kontext a další informace ke zde uvedenému příkladu najdete v kapitole **Koronavirové dezinformační lahůdky. Bill Gates – údajný temný hybatel koronavirové krize** v příručce Dezinformační dezinfekce (na straně 76). Dostupné online na: jns.cz/dezinformacni-dezinfekce.pdf.

A: No lékaři a nemocnice z toho profitují, za covidové pacienty dostávají více peněz od pojišťovny, takže to dává smysl.

B: Proč to ale neodhalila média a investigativní novináři?

B: Tak ještě jinak, říkáš mi, že existuje někdo, kdo by byl schopen zorganizovat takto důkladně globální operaci, která předpokládá spolupráci a mlčenlivost stovek tisíc lidí, a odhalil to až Franta Novák na YouTube?

A: Nevím, neznám úplně detaily, tohle ale tvrdí několik různých zdrojů... A jak se říká: na každém šprochu pravdy trochu.

B: Proč je pro tebe tohle vysvětlení tak důležité a zásadní? A nemůže to být třeba prostě jen náhoda? Proč ti verze o spiknutí stovek tisíc lidí přijde smysluplnější než vědecká teorie o tom, že k přenosu viru na člověka došlo ze zvířete tak, jako tomu bylo už mnohokrát v minulosti a před čím vědci dlouhodobě varovali?

Aktivitu a obecné informace k fenoménu konspiračních teorií najdete v AV lekci **Mediální gramotnost se vyplatí: Naivátor**.⁵ Další tematicky související **AV lekce** najdete v okruhu **Fake news a dezinformace**.⁶ K prohloubení tématu můžete využít i samostatný výukový materiál pro studenty v podobě **interaktivního online kurzu Dezinformace**⁷, nebo jednoduché online hry **Tropicano hledá prezidenta**.⁸

⁵ AV lekce **Mediální gramotnost se vyplatí: Naivátor** je dostupná online na jsns.cz/mv/lekce/naivator.

⁶ Okruh **Fake news a dezinformace** najdete online na jsns.cz/lekce/fake-news-a-dezinformace.

⁷ Online kurz **Dezinformace** najdete na onlinekurzy.jsns.cz.

⁸ Lekci k online hře naleznete na jsns.cz/tropicano.

Zkušenosti a doporučení vyučujících: Jak reagujete na dezinformace ve třídě?

Zina Dvořáková, vyučující, ScioŠkola Ostrava Krnov

Se studenty hledáme na internetu zdroj. Občas se stává, že danou informaci vůbec nenajdeme, nebo ji najdeme na dezinformačním webu. Pak často stačí jen projít strukturu takového webu a studenti sami říkají, že tamním zprávám moc nevěří.

Lenka Sosnovcová, ředitelka, Gymnázium Mnichovo Hradiště

Reaguji většinou dotazem, odkud tu informaci dotyčný má a jestli mu na ní nepřípadá něco divné. Zeptám se třeba: A jak bys vysvětlil, že...? Prostě spíš vyjádřím svou pochybnost a konfrontuji dezinformaci s tím, co jsem já k tématu četla či slyšela (a snažím se vždy uvést i kde).

Jsem zvláště opatrná v tom, abych zpochybnila informaci, a nikoliv daného studenta, aby se dotyčný necítil zesměšněný. Upřímně – vnímám toto jako etický problém. V jednom workshopu o mediální výchově jsem se setkala se zásadou, že bychom měli respektovat preferenci informačních zdrojů, kterou si student přináší z rodiny. A právě dezinformace často student přináší z domácího prostředí. Je tedy velmi těžké poukázat na jejich nepravdivost, a přitom nezpochybnit autoritu např. rodičů, od nichž potomek dezinformaci slyšel.

Jan Kubíček, vyučující, Gymnázium Jana Palacha v Praze

Často se ode mě očekává odpověď hned v hodině, což je bez možnosti si informaci ověřit nebo znát její kontext poněkud ošemetné. Většinou se snažím položit doplňující dotazy na zdroje, které by tuto informaci potvrdily. V případě, že na to nejsem schopen odpovědět ihned, tak požádám o zaslání informace, abych ji mohl podrobněji prozkoumat. Nicméně vnímám to, že problematická informace zůstala viset ve vzduchu bez odpovědi, a tím se jí dostává určité relevance. Ačkoli se k ní o pár dní později na další hodině můžu vrátit, tak to již pro třídu nebude aktuální. Důležité však je to, aby se student, který je cílem možných dezinformací, nedostal do izolace a nebyl vystavován zesměšnění. A aby měl také možnost mít zachovaný komunikační kanál se třídou či učitelem. Jedno však pominout nelze: na konci všeho vždy stojí nějaká fakta, shoda na vědeckém poznání, případně právní otázky nebo hodnoty, přes které jako učitel jít nemohu.

Základy posuzování důvěryhodnosti mediálních sdělení – koncepce 5 klíčových otázek

Svět médií a internetu se překotně vyvíjí. Důsledkem je stále větší množství mediálních sdělení⁹, se kterými se dennodenně setkáváme. **Jak ale posoudit jejich důvěryhodnost?**

Následující tabulka shrnuje 5 klíčových otázek (a doplňujících podotázek), které **rozvíjejí schopnost nahlížet na mediální sdělení kriticky**. Je to velmi jednoduchý nástroj, který se dá použít na textová i audiovizuální sdělení a ani za několik let nepřestane být aktuálním. Pod tabulkou vám na několika konkrétních příkladech ukazujeme, jak funguje.

Kritičnost je důležitá, nesmí ale směřovat **do pasti absolutní nedůvěry ke všemu a ke všem**. Některá mediální sdělení obsahují kvalitní informace a důvěru si zaslouží. Odpovědi na otázky uvedené níže nám pomohou tato sdělení rozpoznat.

 KDO?	Kdo je autorem nebo tvůrcem sdělení? Jaké informace lze o autorovi nebo tvůrci sdělení dohledat? Kdo má kontrolu nad vznikem a šířením sdělení?
 CO?	Co je obsahem sdělení? Jaké názory či hodnoty jsou ve sdělení přítomny? Jsou ve sdělení uvedené zdroje? Jak se dají obsažené informace ověřit? Jaké informace či vyjádření nejsou ve sdělení zahrnuty?
 KOMU?	Jaké cílové skupině je sdělení určeno? Jakým způsobem se sdělení k příjemcům dostává a jak se případně dále šíří? Jak může sdělení ovlivnit názory, postoje a chování příjemců?
 JAK?	Jak se sdělení snaží upoutat pozornost? Jaký je jazyk a audiovizuální forma sdělení? Proč je právě v této podobě? Jaké emoce může sdělení v příjemcích vyvolat? Co je jejich příčinou?
 PROČ?	Proč bylo sdělení vytvořeno? Kdo má ze sdělení prospěch či užitek?

⁹ Mediálním sdělením označujeme textové, obrazové či audiovizuální příspěvky šířené prostřednictvím tradičních (tisk, rozhlas, televize) i nových médií (internet, včetně sociálních sítí, blogů a komunikačních platform typu Messenger, WhatsApp apod.). Mediálním sdělením tak může být článek, fotografie, podcast, reklamní spot, příspěvek na blogu, billboard, internetový vtíp (mem), online banner, video na YouTube, post na Facebooku, Instagramu či Twitteru apod.

Každou klíčovou otázku podrobně rozebírá Kovy v pětidílném pořadu **Kovyho mediální ring**: jsns.cz/kovy. Pořad doporučujeme zhlédnout jako úvod do problematiky a následně přejít na analýzy dezinformací.

Další příklady analýz mediálních sdělení pomocí metodické koncepce 5 klíčových otázek najdete na našem webovém portále jsns.cz/mv/analyzy.

Krok za krokem mediálním vzděláváním

Připravili jsme pro Vás už více než **80 audiovizuálních lekcí**, kterými můžete rozvíjet mediální gramotnost svých žáků.

- Jak se v takovém množství materiálů zorientovat?
- Čím začít a které si nechat spíše na později?
- Když je v lekci více aktivit, kterou vybrat?

Odpovědi nabízí „výukový plán“ **Krok za krokem** rozdělený do **3 úrovní** podle stupňů vzdělávání. Vyzkoušejte ho: jsns.cz/mv-krok-za-krokem.

JSNS.CZ

Tento materiál připravil Jeden svět na školách,
vzdělávací program společnosti Člověk v tísni, v roce 2021.
Aktualizováno v roce 2025.

ISBN: 978-80-7591-109-4 (tištěná verze)

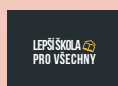
ISBN: 978-80-7591-110-0 (online verze)

Autoři: Jaroslav Valůch, Michaela Ďurková

Na přípravě se dále podílel: Karel Strachota

Ilustrace: Jana Zbyňková

Grafická úprava a sazba: Mowshe >0<

**a.ba
ku.s**
NADAČNÍ FOND

**Jan Barta
Dušan Šenkýpl
David Holý**

Libor Winkler

Hana Dvořáková

Martin Hájek

LIVESPORT

Pavel Baudiš

**Květa a Šimon
Vostrý**

Ondřej Fryc

R
RENOMIA

**nf
nz**
Nadační fond
neviditelné
bariérky

**Safer
Internet
Centrum** | Česká
republika

